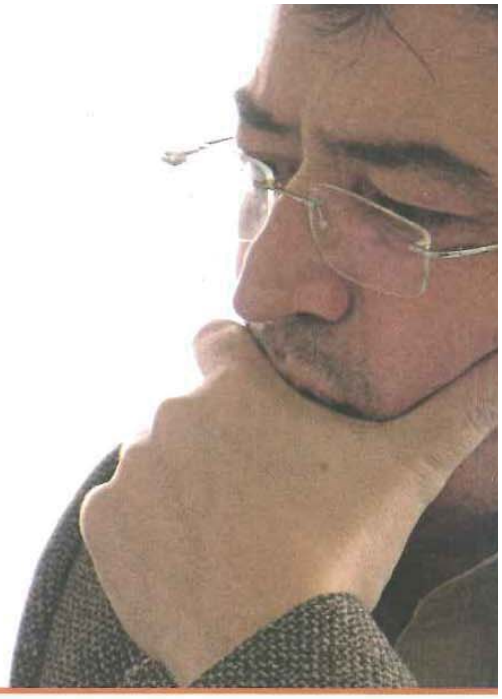

Yücel Dağlı Anısına

"geldi Yücel, gitti Yücel. bir nefes gibi..."

Hazırlayanlar
Evangelia Balta
Yorgos Dedes
Emin Nedret İşli
M. Sabri Koz

TURKUAZ

Turkuaz Yayınları: 18

ISBN: 978-605-88909-2-3
İstanbul 2011

Hazırlayanlar
Evangelia Balta
Yorgos Dedes
Emin Nedret İşli
M. Sabri Koz

Yücel Dağlı Anısına
"Geldi Yücel, Gitti Yücel, Bir Nefes Gibi..."

Yayın sorumlusu
Emin Nedret İşli

Kitap tasarımı
Ersu Pekin

Grafik uygulama
Kemal Kara

Baskı ve cilt
Mas Matbaacılık A. Ş.
Hamidiye Mahallesi,
Soğuksu Caddesi,
No:3 334408
Kağıthane, İstanbul
0212 294 10 00
Sertifika No: 12055

Turkuaz Yayınları
Emir Nevruz Sok. No:12 (2d)
Panayia Apt. Galatasaray 34430,
İstanbul
Web: sahaf-turkuaz.com
e-mail: bilgi@sahaf-turkuaz.com
tel: (212) 245 45 88
faks: (212) 245 45 84

© Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa
alıntılar dışında yazarların ve
yayıncının izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Teşekkür
Bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese ve özellikle Priscilla Mary Işın, Arzu Karamani Pekin, Bahattin Öztuncay, Ersu Pekin ve Arsen Yarman'a...

Mehmed Şâkir Efendi / Şâkir Ağa sermüezzin, kereste nâzırı ve su nâzırı (1779-31.3.1837)

Talip Mert*

* Öğr. Gör.; Marmara Üniversitesi FEF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Meşhur adıyla Şâkir Ağa Türk musikisinin en büyük bestekârlarından birisidir. Buna rağmen Mehmet Şâkir Efendi hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Hızır İlyas Efendi'nin (?-1864) *Letâif-i Enderûn* adlı kıymetli eserinde onun hakkında yazdıkları hâriç diğer bilgilerin pek çoğunun doğru olma ihtimalleri oldukça zayıf, hatta bir kısmının doğru olma ihtimali ise hiç yoktur. Mesela Şâkir Efendi'nin ölüm tarihi bugüne kadar hep yanlış bilindiği gibi Musahip-zâde Celal ile herhangi bir akrabalığının olmadığı da net olarak açığa çıkmıştır.

Mehmet Şâkir Efendi, saray ağalarından olduğu için daha çok Şâkir Ağa olarak bilinir. Ve doğum yeri olarak da Köprü Kasabası denir ama 1770'lerin Osmanlı hudutları içindeki hangi Köprü kasabasıdır? Arşiv belgelerinde benim gördüğüm kadarıyla köyler hariç dört tane Köprü isimli kaza ve nahiye vardır. Bunlardan yalnız ikisi şu anda Türkiye'dedir. Türkiye'deki "Köprü"lerin en meşhuru da Vezirköprü'dür. Diğerinin ise Uşak'ın bir nahiyesi olarak arşivde kaydı bulunmaktadır.[1] Yurtdışında kalan "Köprü"lerden biri Bulgaristan'da Filibe (Plovdiv)'ye bağlı Köprü Nahiyesi[2] diğeri ise Kuzey Irak'taki Altınköprü'dür ki[3] bugün de bu adı taşımaktadır ve Osmanlı coğrafyasında Vezirköprü'den daha meşhurdur. Hızır İlyas Efendi, Şâkir Efendi'nin doğum yeri olarak sadece "Köprü Kasabası" demekle yetinmiş, vilayet veya sancak ismi zikretmemiştir. Dolayısıyla Şâkir Efendi'nin memleketi tartışmaya açıktır.

1791 tarihli bir belgede adı geçen Musahip Şâkir Ağa'nın "Filibe ve Tatarpazarı'nda sahip olduğu mukataalar" dan bahsedilme-

[1] İrade Defter-i Hakanî (İ. DFE) 4 / 1313 / R-01.

[2] Cevdet Evkaf (C. EV) 587 / 29634, ML. CRD 1555.

[3] DH. MKT 1457 / 11, Musul'da Köprü (Altın Köprü) nahiyesi 1305.

Yücel Dağlı Anısına
"geldi Yücel, gitti Yücel, bir nefes gibi..."
TURKUAZ YAYINLARI, İSTANBUL 2010

si Şâkir Ağa'nın Filibe ile dolayısıyla da Filibe'nin Köprü nahiyesi ile alâkası olabileceğini akla getiriyor. Ama bu zat da Bestekâr ve Başmüezzin Şâkir Ağa olamaz. Çünkü bu tarihte 12-15 yaşlarında olan Başmüezzin Mehmed Şâkir Ağa'nın musahip olma ihtimali çok zordur. III. Selim'in Başmüezzini Mehmed Şâkir Efendi'nin ise musahip ve bestekâr olup-olmadığına dair henüz hiçbir kayıt yoktur. Bu konuyu daha çok Tokapı Sarayı Arşivi'nde enine boyuna inceleyip ayrıntılı bir makale yazan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışmasında Şâkir adı hiç geçmediği gibi,[4] Osmanlı Arşivi'nde de Mehmed Şâkir Efendi'nin sadece müezzinbaşı olarak kaydı görülebildi. Aynı şekilde Hızır İlyas Efendi de bu zatın musiki ile ilgisine dair hiçbir bilgi vermiyor. Mehmed Şâkir Efendi muhtemelen güçlü bir hânende idi.

III. Selim'in Başmüezzini Mehmed Şâkir Efendi 1797-1805 tarihleri arasında bu görevde bulunmuştur.[5] Bu zat, padişahın hizmetinden ayrılınca vefatına kadar da Kaba Sakal Vakfı Mütevllisi olarak Kadıköy'de bir vakıf evinde oturmuş ve 11 Nisan 1826 (04.N.1241) tarihinde burada vefat etmiştir. Bu Şâkir Efendi'nin sarayda başmüezzinlikten önceki vazifesi ise saray görevlilerinden bıçaklı eski (seferli koğuşunun kıdemli üç eri) imiş.[6] Yukarda bahsi geçen 1791 tarihli bir belgede musahip,[7] 1812 ve 1833 tarihli iki belgede ise başmusahip olarak kayıtlı bir başka Şâkir Ağa'yı da kısa bir not olarak buraya kaydediyorum.[8] Ancak başmusahip konusunda işi zorlaştıran bir husus var ki o da başmusahip unvanı taşıyan musahipler harem musahibi, yani herkesin bildiği şekliyle zenci harem ağalarıdır. Başmusahip, sermusahip veya musahib-i evvel, musahib-i sâni, musahib-i sâlis... gibi unvanlar harem musahiplerine verilmekteydi. Bu konuda çok sayıda arşiv belgesi olduğu gibi bazı saraylıların hâtıralarında

---

[4] İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Belleten*, C. XLI, S. 8, s. 77-115.

[5] Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznamesi*, Ankara 1993, TTK Yayını s. 250, Osmanlı Arşivi, Millî Emlak Defteri (III. Selim Ruznamesi) Defter nu: 11, s. 37.

[6] Hızır İlyas Efendi, *Letâif-i Enderûn*, [Dersaadet] Dâruttıbâati'l-âmire 1276, s. 361, Bâb-ı Âsafî Başmuhasebe
Muhallefat Halifeliği Defterleri (D. BŞM. MHF) 13483 / 1.

[7] Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d) 2476 / 85.

[8] C. EV 7247, Bab-ı Âsafî Başmuhasebe Defterleri (D. BŞM) 42204 / 6.

da bilgiler bulunmaktadır.[9] Dolayısıyla da harem musahipleri sanatta, edebiyatta... eser vermiş, özellikle de çaplı eser vermiş kimseler değillerdir. Harem musahiplerinden her ne kadar ev, konak, gayr-i menkul sahibi olanlar varsa bile bunların hayatları çoklukla sarayda geçerdi. Bunlar emekli olunca da Şam, Mısır veya Hicaz'a gönderilirlerdi. Dolayısıyla başmusahip unvanlı bu zatların adaşları olan başmüezzin Şâkir efendilerle de bir alakalarını düşünemiyorum. Nitekim *Letâif-i Enderûn*'da adı geçen Başmusahip Hâtif Efendi (?-1812)'nin sırasıyla tulumbacı, keskin nişancı, mücellid olduğu, Musahib Said ve Abdi efendiler gibi nüktedan, hazır cevap, söz eri, (mir-i kelâm, sühan-perver) bir kişi olduğunu yazılıyor. Dolayısıyla da musiki ile derin bir ilgisinin olmadığı anlaşılıyor.[10] Musiki tarihimize ölümsüz eserler veren musahipler "taşra musahipleri"dir. Bunlar evlerinde, konaklarında, yalılarında oturan, saraya sadece memur olarak girip-çıkan, isterse sakal bırakan kimselerdir.

Şâkir Efendi'nin başmüezzin oluşu

Letâif-i Enderûn yazarı Hızır İlyas Efendi musiki tarihimiz hakkında en azından kendi devrini aydınlatacak epeyce bilgi verip o devirle ilgili sıkıntılarda gerçekten bir hızır rolü oynuyor. İlyas Efendi bilgiden de çok, değerli ipuçları ortaya koyuyor. Ve bu ipuçları da arşiv araştırmalarında epeyce işe yarıyor.

Şâkir Efendi mes'elesi ise *Letâif-i Enderûn*'da diğer meslektaşlarına göre epeyce bir yer tutmaktadır. *Letâif-i Enderûn*'un en iyi tanıttığı bestekârımız ise Şâkir Efendi'dir. Şâkir Efendi ile ilgili en değerli bilgiler de onun biyografisi ile başmüezzin oluşuna dair olan kısımlardır. Diğerleri ikinci dereceden şeylerdir. İlyas Efendi, Mehmed Şâkir Efendi'nin 1819'da başmüezzin oluşunu şöyle anlatıyor:

> Sekiz seneden beri müezzinbaşılık [yapan] Cos Emin Ağa'nın Hasoda'daki yolu biniş peşkir ağalığına terfi etmek oldu. Ve bundan böyle müezzinbaşılık o rütbeler ile cem' olamayacağını da duyunca Cos'un gözüne uyku

[9] Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964, s. 77–79, Beşiktaş Mahkemesi 149 / 29. İlyas Efendi, *Age*, 275, 344. MAD. d 13047 / 75. MAD. d 9045 / 7, 26...

[10] İlyas Efendi, *Age*,s. 57, 110, 169, 220, 221, 223, 224.

girmediği [bu haber] hafî (gizli) ve celî (açık) havadis [olarak yayılınca da onun] telaşı ziyade oldu. [Bu görevin] hanende çavuşlardan Hazine'de Şâkir Ağa'ya va'd buyrulmasına bâis (sebep) olup ancak bîçâre mabeyn müezzinleri [de] üzülmemek için [başka] çare bulamadılar. Çoğu zaman huzur-ı hümâyûnda [müezzinler] kamet getirirken mabeynciler[in] maiyetinde bulunan müezzinlere işaret olunur ve "câmi ne kadar büyük olsa imam bildiğini okur" dedikleri sohbettir diyerek telaş verdikleri [müezzine bu işaret bir] nimet olup herif[in] namazdan çıkarken iltifat gördüğü hayretle görülürdü. Nihayet... 3 Aralık 1819 (15.S.1235) Cumartesi günü Hazine-i Hümâyûn'da Çavuş Şâkir Ağa'ya Hasoda müjdesi ile beraber müezzinbaşılık müjdesi zuhur ve Şâkir Ağa'nın gönlü bu müjdeler ile kesb-i sürûr etti...[11]

Topkapı Sarayı Arşivi'nde "Ağayân-ı Hâne-i Hassa Kulları" adlı bir saray defterinde Şâkir Ağa için "Mehmed Şâkir Ağa Sermüezzin-i Hz. Şehriyârî, hazine dühûl 20 Nisan 1815 (11.Ca.1230), nakil 12 Aralık 1822 (28.Ra.1238) kaydı vardır.[12]

Hızır İlyas Efendi, Müezzinbaşı Mehmed Şâkir Ağa'nın hayat hikâyesini daha sonra, yani bu vazifeden ayrıldığı günlerde aynı kitabında şöyle yazmış:

Tercüme-i Cemal-i Hal-i Sermüezzin-i Sâbık [Şâkir] Efendi
Şâkir Ağa'nın doğum yeri Köprü Kasabası'dır. Bülûg çağına gelince tahsil için İstanbul'a geldi. Âhenkli sadası olduğundan önce Sultan Selim'in Hazine Kethüdası Salih Bey'in dâiresine girdi. Daha sonra saraya verildi. Sarayda kabiliyeti ortaya çıktı. [O kadar ki] kendini tarif için kimsenin tavsiyesine muhtaç olmadı. Sarayda lalası Başçavuş Mevalî Mustafa Ağa idi ve onun terbiyesi altında yetişti. Besteleri icradaki mükemmel üslûbu [nu görenler] ve yakıcı sesini işitenler onun müezzinbaşı olması için Hakk'a dua ve temenni ederlerdi... Kadir geceleri sedasını dinlemek için halkın Ayasofya Câmi-i Şerifi'ne hücumu mübalağa değildir. Makam geçkilerindeki üstün başarısı sebebiyle cemaat bu sefer de onun hünkâr imamı olmasını temenniye başladılar. Padişahın niyeti de öyle idi ama [her] ne hikmetse kısmet olmadı. 1828'de bu göreve Nusretiye hatibi efendi [tayin edilerek] o emele [bu zat] nail oldu. Ve Şâkir Ağa'ya da şükretmek ve ka-

[11] İlyas Efendi, *Age*,s. 178, 179.

[12] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.d) 279 / 3.

dere rıza göstermek düştü. [Her ne kadar] padişah Şâkir'i başka zemin ile memnun etmeği te'min etmişken [bugünlerde 12.9.1828 günü] mevkib-i hümâyûna (Râmi Kışlası'na) gidilmesi ve Enderûn'un ekser kanununun da tağyiri bu gibi [hususlardaki] va'dleri... Te'hir ettirdi. [Şâkir Ağa] dahi çerağlık istemeğe mecbur ve işbu evânda (zamanlarda) hacegânlık[13] inzımamiyle (zam etme, tayin, atama) me'cur oldu (ödüllendirildi)...

El-hâsıl [Şâkir] Efendi... Sade ilm-i musikide değil bütün sanatlarda mahareti zâhir ve hususiyle ta'lik–nüvislikte (talik yazmakta) akranı nâdirdi.[14]

Hızır İlyas Efendi, Mehmed Şâkir Ağa'nın başmüezzinlikten ayrıldığı tarihi tam olarak vermiyor. Ancak İlyas Efendi aynı günlerde yapılan sadaret değişikliğinden bahsederek 26 Ekim 1828'de Sadrazam Selim Mehmed Paşa'nın azledilip yerine Kaptan-ı Derya İzzet Mehmed Paşa'mn geçtiğinden söz ediyor. Bu olaydan hareketle Şâkir Ağa'nın başmüezzinlikten ayrılışının da bu günlere, Ekim veya Kasım 1828'e denk geldiği anlaşılıyor.

Yukarda sözü edilen "Nusretiye Hatibi" iken Şâkir Efendi'nin beklediği hünkâr imamlığına tayin olunan zat Kasideci-zâde Mustafa Nuri Efendi (?-1849)'dir.[15] M. Nuri Efendi bu tarihten 1839'a kadar II. Mahmud'un ikinci İmamı (imam-ı sâni, küçük imam), 1839'da ise Başimam (imam-ı evvel, büyük imam) Zeynelâbidin Efendi'nin vefatıyla 1844'e kadar Sultan Abdülmecid'in başimamı[16] olarak görev yapmıştır.

Hızır İlyas Efendi'nin Şâkir Efendi hakkında yazdıkları, onun musiki cihetine ışık tutan sözleri erbabına göre gerçektir. İlyas Efendi ayrıca Şâkir Efendi'den iyi bir ta'lik hattatı olarak da bahsediliyor. Doğrusu bu iddia 2009 yılına kadar hat câmiasınca şüpheyle karşılanıyordu. Çünkü ne hat tarihlerinde ne de arşiv belgelerinde Başmü-

[13] Hacegân: Tanzimat'tan önce muteber sayılan ve daha çok da âmir olarak görev yapan memurların unvanı.

[14] İlyas Efendi, *Age*, s. 446.

[15] İlyas Efendi, *Age*, s. 359. İlyas Efendi burada bu zatı Mustafa Nesib şeklinde yazmışsa da bu, ya dizgi hatası veya İlyas Efendi'nin gözünden kaçan bir hatadır. *Letâif-i Enderûn*'da bu zat hakkında altı kayıt vardır, beşinde (s. 409, 442, 452, 476, 480) Mustafa Nuri, Osmanlı arşiv belgelerinin ise tamamında yine Mustafa Nuri olarak geçmektedir. Kasideci-zâde Mustafa Nuri Efendi'nin vefatıyla ilgili kayıt MAD.d 9156 / 32, 44'tedir.

[16] MAD.d, 8865 / 158.

ezzin, Bestekâr Mehmet Şâkir Efendi'nin hattatlığına dair bugüne kadar henüz hiçbir kayda rastlanmadığı gibi doğrusu hiçbir eserini de gören olmamıştı. Daha da garibi mahkemece yazılan muhallefatında hat ve hattatlığa işaret sayılacak da hiçbir malzeme yoktur. Birkaç pîştahta (peştahta) kaydı var ama bu da o zaman eli kalem tutan her aydının evinde bulunan bir eşyadır. Sadece hat malzemesi olarak görülemez. 2009 senesi başlarında Alif Art şirketince müzayedeye çıkan bir eseri onun gerçekten de iyi bir talik hattatı olduğunu ortaya koydu. Bu kadar iyi bir hattatın bunca senedir başka bir yazısının kayda geçmemesi, hiçbir koleksiyonda görülmemesi de doğrusu çok üzücü bir durum, kültürümüz adına da çok büyük bir kayıp hatta mevcut başka misalleriyle beraber kocaman bir ayıptır. Hâlbuki arşiv vesikalarına göre 1814-1849 seneleri arasında hayatta olan "Şâkir" isimli beş hattat var ama hiç birinin hayatı hakkındaki bilgiler bu Şâkir Efendi'ye uymamaktadır. Dolayısıyla "Âvazeyi cihâna Davud gibi salan" Sermüezzin-i Hz. Şehriyarî Mehmed Şâkir Efendi bu devrin altıncı Hattat Şâkir'i, yeni bir ta'lik-nüvisi olarak hat tarihimizi kutlu kalemiyle tezyin etmiş bulunmaktadır. Mehmed Şâkir ismiyle hat tarihimiz zülcenâheyn (iki kanatlı) yeni bir değer daha kazanmış, hat âlemi de bu yeni ve muhteşem "... Mahbub-i dili" ile ferahnâk bir neşeye nail olmuştur.

Şâkir Efendi'nin saraydan ayrıldıktan sonra 1834'e kadar hâcegan sıfatıyla ne yaptığına, hangi vazifelerde bulunduğuna dâir herhangi bir belge henüz çıkmadı. Yalnız bu devrede biri hâcegândan Edirneli olup Varna'da yapılan bir kışlanın bina emini olarak adı geçen Mehmed Şâkir Ağa (?-1832),[17] Silahşör ve Beytülmal Nâzırı Mehmed Şâkir Bey[18] Kasapbaşı ve daha sonra Esma Sultan Kethüdası Mehmed Şâkir Ağa, Cebbar-zâde Mehmed Şâkir Bey... gibi adaşlarının isimleri bilinmektedir.

Bestekâr Mehmed Şâkir Ağa'ya 29 Ekim 1834'te 22 ay görev yapacağı Kereste Nazırlığı tevcih olunmuştur.[19]

Mehmed Şâkir Efendi 1836'da ise Su Nâzırlığı'na atandı. Şâkir Efendi'nin kısa süren bu son memuriyeti sırasında yapılmakta olan II. Mahmud Bendi'nin inşasında da tabiatıyla bir miktar emeği geçmiştir. Bu cümleden olarak Şâkir Efendi'nin 17.10.1836 (07.B.1252) ta-

[17] Cevdet Askeriye (C. AS) 150 / 6624 ve 426 / 17701, HAT 601 / 29360 A.

[18] Cevdet Maliye (C. ML) 200 / 8268.

[19] Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. I, s. 245.

rihli bir belgede "... Bent inşaatında çalışan işçiler için 18 çadır, 12 çerke gönderilmesini isteyen... bir yazısı mevcuttur.[20] Onun su nazırlığına tayini ile ilgili arşiv kaydı ise şöyledir:

> Su bendlerine merbut (bağlı) karyeleri hüsn-ü idare etmek üzere mâhiye (aylık) 5000 kuruş maaş tahsisiyle Su Nezareti Müezzinbaşı-i esbak Şâkir Efendi'ye tevcihi için ilbas-ı hil'at (hil'at giydirme) olunmuştur. 1.9.1836 (19.Ca.1252).[21]

Mehmed Şâkir Efendi'nin Su Nâzırı olarak görev yaptığı sırada aldığı maaşların toplamı 25.000 kuruştur.[22]

Bu durumda Şâkir Efendi'nin Su Nâzırlığı topu topu beş aydan ibarettir. Şâkir Efendi'nin vefatıyla ilgili mahkemeden verilen verâset ilamının tarihi 31.3.1837 (23.Z.1252)'dir. Bu arada *Takvim-i Vekâyi*'nin 6.4.1837 (Selh Zilhicce 1252) tarih ve 145 sayılı nüshasında da Şâkir Efendi'nin vefatı haber olarak verilmiştir. *Takvim-i Vekâyi*'de yer alan ölüm haberi tam da bir su nâzırını tarif edecek ifadelerle kaleme alınmıştır.

"Su Nâzırı bulunan maarifmendân-ı (bilgili, kültürlü) Hacegân-ı Divan-ı Hümâyûn'dan Şâkir Efendi işbu mâh (ay) evâhirinde (sonlarında) 'el-mevtü ke'sün ve küllü'n-nasi şâribuhu (ölüm bir kâsedir ve herkes bu kâseden [ecel şerbetini] içecektir' maşrabasından tecerru' ile (yudum yudum içerek) reyyân-ı umman-ı rahmet olmuş... "tur (rahmet deryasından kana kana su içmiştir).[23]

Şâkir Efendi'nin vefatı ve muhallefâtı

Şâkir Efendi'nin vefatı üzerine hem kendisine ait hususi eşyası, hem de kardeşi Kemanî Mustafa İdris Ağa ile müşterek olan eşyası ile iki yalıları satılıp bedeli nakden vârislerine taksim edilmiştir. Bu muhallefata göre Mehmed Şâkir Efendi'nin maddi durumunun oldukça iyi olduğu anlaşılıyor. O vakitler her evde olabilecek eşyadan farklı olarak Şâkir Efendi'nin

[20] C. BLD 144 / 7163.

[21] BEO Sadaret Defterleri 363 / 20, 33.

[22] MAD. d, 10034 / 50.

[23] *Takvim-i Vekâyi'*, S. 145 / 2 b, Fi Selh Zilhicce (Z) 1252.

çiçek ve saksı meraklısı olduğu "büyük-küçük 200 limon saksısı, 44 tane de zakkum, ıtır, orta[nca] ve incir saksısının" bulunduğu ve bunlara takdir edilen değerin de 3000 kuruş olduğu görülüyor. Bir diğer dikkat çeken husus ise Şâkir Efendi'nin hiçbir kitabının olmamasıdır.

Mehmed Şâkir Efendi'nin muhallefatında sazendeliğine işaret sayılabilecek herhangi bir Musiki âleti yer almamaktadır. Onunla ilgili kayıtlarda da bu konuda hiçbir bilgi yoktur. Şâkir Ağa kuvvetli bir ihtimalle sazende de değildir. Bilinen kayıtlardaki kemanî olduğu iddiası da herhalde diğer bilgiler gibi yanlıştır veya başka Şâkirlerle karışmıştır.

Mehmet Şâkir Efendi'nin mahkemece yazılan muhallefat kaydı şöyledir:

> ... Galata'ya bağlı Hümayûn-âbâd nâm-ı diğer Bebek karyesinde sakin iken bundan önce vefat eden Enderûn'dan çıkma, eski sermüezzin, hacegândan Su Nazırı Mehmed Şâkir Efendi ibn-i İsmail'in veraseti nikâhlı zevceleri Hatice Nazperver Kadın ibnetü (bt) Abdullah ve Aişe Şöhret Kadın bt. Abdullah ve Fatma Gülhîz Kadın[24] bt. Abdullah ile Fatma Gülhîz kadından doğma küçük oğlu Mehmed Rıfat, Şöhret Kadın'dan doğma küçük kızı Naile Hanım'a münhasıra olduğu mahkemece tespit edilmiştir. Küçük çocukların anne-baba bir amcaları [aynı zamanda] vasîleri Mustafa İdris Ağa ile zevceleri Hatice Nazperver, Aişe Şöhret ve Fatma Gülhîz kadınların talepleriyle yazılıp satılarak taksim olunan terikedir ki aşağıda tek tek gösterilmiştir. 31.3.1837 (23.Z.1252)...

Merhumun öz kardeşi ve çocukların vasisi [Kemanî] Mustafa İdris Ağa'nın elinde olan eşyanın yarısı İdris Ağa'nın diğer yarısı M. Şâkir Efendi'nin olduğu Mustafa İdris Ağa'nın ikrarıyla zâhir olup satılıp merhum [Şâkir Efendi] ile Mustafa İdris Ağa arasında yarı yarıya taksim olunan eşyanın bedeli... Toplam 47.534 kuruş tutmuştur. Bu para mahkemece 23.767'şer kuruş olarak iki kardeşe paylaştırılmıştır. Bundan başka merhum Mehmed Şâkir Efendi'nin satılan özel eşyası 62.500 kuruş, Büyükdere'de bulunan ve kardeşi İdris Ağa ile or-

[24] 24 Ocak 1829 tarihli bir belgede II. Mahmud'un hazinedarlarından Gülhiz Kalfa'nın saraydan 150 kuruş maaşla çerağ edildiği kaydı mevcuttur. Eğer isim benzerliği yoksa bu tarih Şâkir Efendi'nin saraydan ayrıldığı günlere oldukça yakındır. Bu durum karşısında Gülhiz Kalfa'nın ona padişahca verilmiş bir hediye, bir teselli armağanı olması muhtemel, hatta muhakkaktır. Mabeyn-i hümayun (MB) 1 / 19.

tak oldukları yalıdan ise 85.664 kuruş pay almıştır. Toplam mal varlığı 194.178 kuruş tutan Şâkir Efendi'nin oldukça müreffeh bir hayatının olduğu anlaşılıyor.

Mehmed Şâkir Efendi'nin bu mirasından H. Nazperver Hanım'ın 3000 kuruş, A. Şöhret ile F. Gülhiz hanımların 2500'er kuruş mihr-i müeccelleri verildikten sonra net bakıye üç hanımı ile iki çocuğu arasında taksim edilmiştir.

21.4.1837'de Şâkir Efendi'nin oğlu Rıfat, üç ay sonra 19.7.1837'de ise kızı Naile ölmüşlerdir. Dolayısıyla Şâkir Efendi'nin soyu devam etmemiştir.[25]

Şâkir Efendi bir şiirde şöyle anlatılmaktadır:

Ol müezzinbaşı kim Şâkir Ağa
Mahfili her fende kılmış es-salâ!

Câmi-i ilm ü kemal-i ma'rifet
Kıble-i irfân-ı izz ü mes'adet.[26]

1814-1815 tarihli bostancı başı defterinde "Bebek'te Rumeli Hisarı'na doğru Hazinedarbaşı Şâkir Ağa yalısı..." kaydı[27] Bestekâr Şâkir Ağa'yı hatırlatsa bile bu ismin isim benzerliğinden kaynakladığı, Hazinedarbaşı Şâkir Ağa'nın 28.9.1828 (19.Ra.1244)'de merhum olduğu anlaşıldı.[28]

Şâkir Efendi'nin başmüezzin olduğu günlerde bir sadaret ve şeyhülislam değişikliği olmuş, sadarete Abdullah (Hamdullah) Paşa, meşihate de Ahmed Reşid Efendi gelmişti. Ahmed Reşid Efendi'yi davet için Mehmed Şâkir Efendi görevlendirilmişti.[29] Buna benzer olaylar daha önce de vardır. Buradan hünkâr başmüezzinlerinin yeni şey-

[25] Şer'i Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Defter No: 1421 / 68-70.

[26] Mehmed Arslan, *Osmanlı Edebiyat, Tarih, Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 341.

[27] Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Nurgök ve Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1961, C. 5 / 2328.

[28] Cevdet Darbhane (C. DRB) 34 / 1689.

[29] Ziya Yılmazer, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, OSAV Yayını, Enes Matbaacılık, İst 200 s. 134.

hülislamı hem müjdelemek hem de davet etmek üzere gönderildikleri anlaşılıyor.

Vaktiyle Şâkir Ağa'nın cariyesi iken çerağ ettiği Girit'in Kandiye Sancağı Kerasa köyünden Hatice Hanım'ın bir davası mahkemeye intikal etmiş. Bu davaya göre Hatice Hanım'ın babası Dülger Mastoraki Dimitraki isminde birisi olup bu adam o yıllarda çıkan bir ihtilalde öldürülmüş. Babasının mallarını dava eden Hatice Hanım Dimitraki'nin tek vârisi imiş. Durumu inceleyen mahkeme Hatice Hanım'dan önce bir vekil istemiş. Vekil gönderen Hatice Hanım'dan mahkeme bu seferde gerçekten maktulün kızı olup-olmadığının ispatını taleb etmiş. Durum bu merkezde iken bu belgenin devamı arşivden çıkmadı. Dolayısıyla daha sonraki yıllarda neler olduğuna dair de henüz bir bilgi yoktur.[30]

Bendeniz klasik musikiyi seven ve büyük bir zevkle de dinleyen bir kişiyim. Herhangi bir musiki eğitimim olmadı. Dolayısıyla musikimizin teknik kısmına yabancıyım ve bu konuda kulak dolgunluğu dışında herhangi bir bilgim yoktur. Bundan dolayı da Şâkir Ağa'nın eserleri hakkında bir şeyler yazmadım. Sadece mevcut belgeler ışığında Şâkir Ağa'yı tanıtmaya çalıştım.

Musahip-zâde Celal mes'elesi

Başmüezzin, Bestekâr Şâkir Ağa'nın torunu olduğu iddiasını ortaya atan Musahip-zâde Celal ne yazık ki birçok değerli musiki tarihçisini ve yazarını yanıltmıştır. Bu yazarlar da bu hayalî iddiayı tekrarlayıp durmuşlar dolayısıyla bu iddia herkes tarafından bu hâliyle kabul görmüştür. Bu hatalı görüş tamamen Musahip-zâde'nin eseridir. Hem öyle bir eser ki yazdığı tiyatrolarında yaptığı hatalardan hem çok daha büyük, hem çok daha vahim ve acıdır. Çünkü kendi öz dedesini, en yakın dedesini bile tanımamak, kimliğini yanlış bilmek nasıl bir anlayıştır? Musahip-zâde'nin babası Mehmed Ali Bey en azından 1893'te hayatta ve kendisi de bu tarihte 27 yaşında olduğuna göre Celal Bey büyük babasının kimliğini nasıl ve kimden yanlış olarak öğrenmiştir? En doğru olması gereken bir konuyu böyle fâhiş bir hata ile ortaya atan bir kişinin Osmanlı toplumunu tahkir ve tezyif için yazdığı ulu orta şeylere ne kadar güvenilir, ne kadar ciddîye alınır? Bu ciddiyetten uzak iddiaları

[30] A. MKT. UM 52 / 17.

hangi bilgilere ve belgelere dayanarak yapmıştır? Mahmud Celaleddin Musahipoğlu'nun bu garip iddiaları onun hakkında araştırma yapan Kenan Akyüz ve Orhan Hançerlioğlu gibi sevenlerini de epeyce şaşırtmış "... Musahipoğlu'nun bu gibi dalgınlıklarına, tutarsızlıklarına daha birçok yerlerde rastlayacağız..." demek zorunda kalmışlardır.[31]

Musahip-zâde Celal'in dedesi ne büyük Bestekâr, Başmüezzin Mehmed Şâkir Efendi ne de III. Selim'in Başmüezzini Mehmed Şâkir Ağa'dır. Onun dedesi Sâzende Ahmed Şâkir Ağa'dır. Ahmed Şâkir Ağa ismi de arşiv kayıtlarından çıkmıştır. Ahmed Şâkir Ağa'nın oğlu ve Celal Bey'in babası Mehmed Ali Bey (Mayıs 1834- ?)'in hayat hikâyesinin kayıtlı olduğu defterdeki "Musâhibân-ı şehriyârîden Ahmed Şâkir Efendi'nin oğludur..."[32] kaydından Ahmed Şâkir Ağa keşfedilmiş oldu. İzzet Şâkir Ağa ise hâlâ bir muammadır, yani bir başka Musahip-zâde muamması.

Mahmud Celaleddin Musahipoğlu'nun gerçek büyük babası Ahmet Şâkir Ağa (?-1849) saray sâzendelerindendir. Ama ne çaldığına dair de bir bilgi yoktur. Musahip-zâde'nin anlattıkları doğruysa kemanîdir. Bu Şâkir Ağa'ya ait derli toplu belgelere ulaşmak da henüz nasip olmadı. Ama mevcut maaş kayıtlarından çıkan sonuca göre Şâkir Ağa'nın 1849'un başlarında vefat ettiği ortaya çıkıyor.

Letâif-i Enderûn'da adı geçen on bir ayrı Şâkir'in hiçbirisi hakkındaki bilgiler bu Sazende Şâkir Ağa veya Şâkir Efendi'ye uymamaktadır. Bu on bir kişi içinde musahip ve sazende olan da yok. Yalnız musahiplik unvanlarının kime ve ne zaman verildiği teşrifat defterlerinde kayıtlıdır. Görülebilen kayıtlarda Ahmed Şâkir isimli bir musahip yoktur. Bu açıdan bakarsak Musahip-zâde'nin büyük babasının musahip olma ihtimali de yoktur. Ancak mevcut belgelerde isimsiz ama tarihli "... Ağaya musahiplik tevcihi..." şeklinde dört tane kayıt bulunmaktadır. İkisi 1820, biri 1821 ve diğeri 1822 tarihli bu kayıtlarda dört kişiye "musahiplik" tevcih olunduğu ve kürk giydirildiği, bunlardan birinin de dilsiz olduğu bilgisi vardır. Bu konuya dair yeni bir bilgi yazmak icab ederse bu dört musahibin de harem musahibi olma ihtimali çok kuvvetlidir.[33]

[31] Orhan Hançerlioğlu, *Musahipzade Celal, Bütün Oyunları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

[32] Osmanlı Arşivi, Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD. d) 25 / 371.

[33] Kamil Kepeci (KK) 676 / 15-6, 676 / 15-39, 676 / 15-47 ve MAD 4636 / 250 a.

Bu araştırma devam ederken Topkapı Sarayı Arşivi de hizmete girdi. Orada bulunan defterlerden birinde Enderûn ağalarının tam listesi, bazıları hakkında ise kısa kısa bilgiler yer almaktadır. Gerek bu defterdeki bilgiler ve gerekse diğer arşiv kaynaklarındaki bilgilerden Ahmed Şâkir Ağa'nın musahipliği hakkında net bir bilgi ortaya çıkmamaktadır. Bu bilgiler içerisinde ve bu defterde olan "... Kilar-ı hassa acemi cündî ağaları arasında Musahip-zâde Şâkir Ağa" kaydı[34] bu hususta yeni bir iddiaya sebep oldu. O iddia ise şudur: Ahmet Şâkir Ağa'nın kendisi değil babası musahiptir. Ve bu ihtimali şahsen zayıf görmüyorum.

Sâzende Ahmed Şâkir Ağa'nın musahipliğine delil olabilecek tek kayıt 1840 tarihli bir belgedir. Bu belge Atiyye Sultan ile Fethi Ahmed Paşa'nın düğünü dolayısıyla verilen ziyafete gelecek davetliler arasında yer alan "Rikab kapıcıbaşılarından Şâkir Ağa"[35] kaydıdır. Çünkü 1834'te musahiplik unvanı kaldırılınca o gün musahip unvanı taşıyanlara "kapıcıbaşılık" unvanı verilmişti.[36]

Ahmed Şâkir Ağa'nın memuriyet maaşı 500 kuruş imiş.[37] Bu maaş Şâkir Ağa'ya 1839 (1255 Hicrî)'da bağlanmış. Önceki maaşı ise henüz belli değildir. Bu tarihte Şâkir Ağa'nın emekli olup saraydan ayrıldığı anlaşılıyor.[38] Onun 1849'da vefatı ile de bu paranın 300 kuruşu hazineye intikal ederken 200 kuruşu vârislerine eşit olarak taksim olunmuştur. Bu maaş kayıtları bu aile ile ilgili net bilgiler ortaya koymaktadır. Bu kayıtlara göre:

"Sâzendegândan müteveffa Şâkir Ağa'nın mahdumu Mehmed Ali'nin 50 kuruş maaşı. İbtidâ-yı Mart 1849 (Rumî 1265).

"Sâzendegandan muhrec (çıkma, emekli) müteveffa Şâkir Ağa'nın zevcesi Esma ile kızları Rüveyde Hatice ve Atıyye Hasene'nin 50'şer kuruş maaşları 1849. Aynı kayıt 1854 (1270) yılında da görülmektedir.[39]

Şâkir Ağa'nın eşi Esma Hanım'ın maaşının daha sonra 100 kuruşa çıktığı, bu maaşın 1868'de net 83 kuruş olarak ödendiği kayıtlarda görülmektedir. 1877 tarihinde ise Esma Hanım'ın maaşı mahlûl (boş,

[34] Topkapı Sarayı Arşivi defterleri 279 / 43.

[35] Hariciye Mütenevvia (HR. MTV) 231 / 1.

[36] A.E. II. Mahmud 3306.

[37] Hazine-i Hassa Defterleri (HH. d) 24386 / 1.

[38] HH.d 717 / 2.

[39] HH.d 706 / 6, 7b.

sahipsiz) olarak maaş defterine girmiştir. Bu kayıttan Esma Hanım'ın bu tarihte veya bir süre önce vefat ettiği anlaşılıyor.[40]

Şâkir Ağa'nın oğlu Mehmed Ali Bey'in 50 kuruş maaşını 1867-1868'de memur olduğu halde 41,20 kuruş olarak aldığı görülüyor ki Mehmed Ali Bey bu tarihlerde Gazhane'de memurdur. Bu kayıtta ayrıca Mehmed Ali Bey'in Cihangir'de oturduğu bilgisi de bulunmaktadır.[41]

Ahmed Şâkir Ağa'nın oğlu Mehmet Ali Bey'in arşivde kayıtlı biyografisi:

> Musahiplerden Ahmet Şâkir Efendi'nin oğludur. Mayıs 1834'te Dersaadet' te doğmuştur. Beşiktaş İlkmektebi'ndeki ilk tahsilinden Yahya Efendi Dergâhı'nda Arapça ve Farsça okumuştur. Türkçe okur-yazar. Mehmed Ali Bey'in bundan sonraki memuriyetleri kısaca ve sırasıyla şöyledir:
>
> 1851'de mülâzemetle (ücretsiz memur) Tophane Muhasebesi'ne girmiş 1854'te 13 kuruş maaş takdir edilmiş, 1861'de ise bu ücret 187,5 kuruşa çıkmıştır.
>
> Bu arada dört sene Serasker Hasan Rıza Paşa'nın kâtibi olarak onunla beraber İzmir'de bulunmuştur.
>
> Mehmed Ali Bey, 1866'da İstanbul'a dönünce 1000 kuruş maaşla İstanbul Gazhanesi Başkâtipliği'ne tayin olunmuştur. Burada çalıştığı süre içerisinde maaşı zaman içerisinde 2000 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu arada gazhane Tophane'ye bağlı iken Hazine-i Hassa'ya, bir süre sonra da Altıncı Belediye Dairesi'ne devredilmiştir. Mehmed Ali Bey'e 1880 başlarında mümeyyiz unvanı verilmiş, maaşı ise önce 1600, dokuz ay sonra da 1200 kuruşa inmiştir. Maaşı ile beraber unvanı da değişmiş ve muhasebeci olmuştur. Bu sırada maaşı 1500 kuruşa çıkmışsa da Mehmed Ali Bey "işini yapmadığı" gerekçesiyle bu daireden azl edilmiştir. Ama herhangi bir zimmeti görülmemiştir.
>
> Mehmed Ali Bey bir gün sonra 1200 kuruş maaşla Şehremaneti'nde işe başlamış, Şehremaneti'nin Muhasebe-i Atîka ve Sekizinci Daire Muhasebesi'nde çalışmıştır. Şehremaneti'nden yazılan bir yazıda Mehmed Ali Bey'in "işinin ehli ve doğru" bir kimse olduğu beyan edilmiştir. Şehremaneti'ndeki hizmetlerine mükâfat olarak Mehmed Ali Bey'e 1893'te rütbe-i Rabia (kolağalık, önyüzbaşı) tevcih edilmiştir.[42]

[40] HH.d 1432 / 48.

[41] MAD.d 11615 / 227.

[42] DH. SAİD. d 25 / 331.

Osmanlı Arşivi'nde kaydı bulunan Musahip-zâde Celal (Mahmut Celaleddin) Bey'in hayat hikâyesi ise şöyle imiş:

> Sekizinci Belediye Dairesi Muhasebecisi Mehmet Ali Bey'in mahdumudur. 19 Aralık 1865-16 Ocak 1866 arasında (Şaban 1282)'da İstanbul'da doğmuştur. Tophane Defterdar Mektebi'nde daha sonra altı sene kadar Numune-i Terakkî Mektebi'nde tahsil eylemiş ise de şahadetnâme alamamıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.
>
> 1887'de mülazemetle Ticaret ve Nafia Nezâreti Turuk (yol) ve Meâbir (geçitler) Kalemi'nde işe başlamış ama buradaki kayıtlarda hakkında ciddi bir bilgiye ulaşılamamış fakat kısa bir müddet buraya devam ettiği anlaşılmıştır.
>
> Celaleddin Bey, Temmuz 1891'de yine mülazemetle Babıâli Tercüme Odası'na memur olmuştur. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'ndan yazılan mülahazada bu kalemle ilgili kayıtlar tasdik edilmiştir.
>
> 31 Mart 1892'de Mahmud Celaleddin Bey'e rütbe-i hâmise (yüzbaşıya eşit sivil rütbe) tevcih olunmuştur.
>
> Mahmud Celaleddin Bey'e 26 Kasım 1892'de 50 kuruş maaş tahsis olunmuş bu maaş 10 ay sonra 100 kuruşa, 4 Mart 1895'te ise 140 kuruşa yükselmiştir. Celal Bey'in bu dairede aldığı maaş 1899'da 200 kuruştur.[43]

Musahip-zâde'nin 1903'te para vakıflarının birinden bir miktar borç aldığı bu borcunu ödemek için de maaşından ayda 75 kuruş kesilmesi için talimat verdiğine dair bir başka arşiv belgesi vardır. Bu tarihten sonrasına dair ise şimdilik herhangi bir belge yoktur.[44]

1. Şakir Efendi'nin hat levhası (*Alif Art, 8 Mart 2009 Osmanlı ve Karma Eserler Müzayede Kataloğu*'ndan).

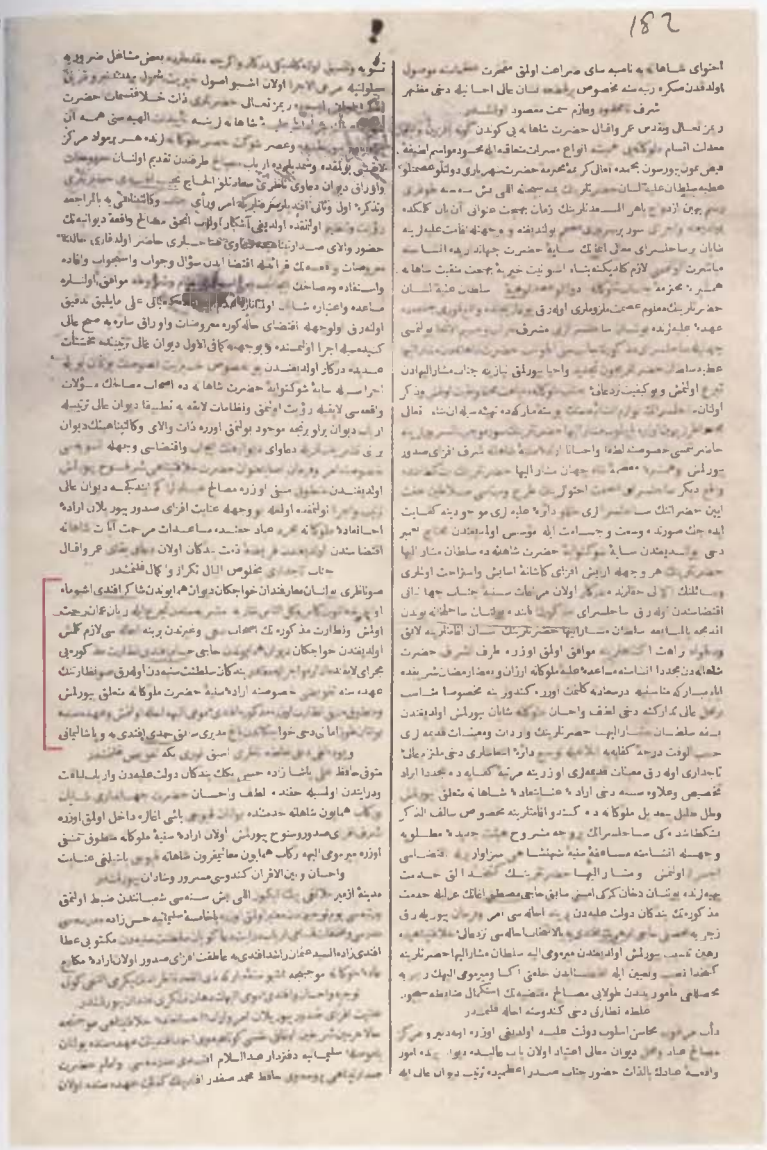
2. Şakir Efendi'nin ölümünden bahseden *Takvîm-i Vekayi* nüshası (Sayı: 145, s. 2, Selh Zilhicce 1252 [06.04.1837]).

[43] DH. SAİD. d 43 / 329.

[44] DH. MKT 747 / 57.

TALİP MERT

MEHMED ŞÂKİR EFENDİ / ŞÂKİR AĞA SERMÜEZZİN, KERESTE NÂZIRI VE SU NÂZIRI (1779-31.3.1837)

Yücel Dağlı Anısına

"gelda Yücel, gitti Yücel, bir nefes gibi..."